

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ФОМІНА СВІТЛАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 342.849.2

**ГОЛОСУВАННЯ ЯК СТАДІЯ ВИБОРЧОГО
ПРОЦЕСУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент **Стещенко Тетяна Віталіївна**,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент
кафедри державного будівництва.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Серьогін Віталій Олександрович**,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор
кафедри конституційного, муніципального і міжнародного права;

кандидат юридичних наук, доцент **Коломієць Юрій Миколайович**,
Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри
загальноправових дисциплін.

Захист відбудеться 10 листопада 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 06 жовтня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена потребою проведення глибокого порівняльно-правового дослідження окремих стадій виборчого процесу в зарубіжних країнах, оскільки подальша деталізація правового регулювання у даній сфері не дозволяє обмежуватися загальними міркуваннями чи найбільш істотними рисами виборчого законодавства. При цьому першочергове значення має проблематика правового регулювання стадії голосування, оскільки саме вона як ключова й кульмінаційна концентрує в собі сутнісні прояви, досягнення і проблеми виборчого процесу, а в підсумку – і представницької демократії в цілому. Чинне виборче законодавство України потребує суттєвого удосконалення, у тому числі й щодо стадії голосування, з урахуванням кращих здобутків зарубіжного конституціоналізму. Проте належна доктринальна база для такого роду реформ поки що відсутня.

У сучасній юридичній літературі є чимало праць, присвячених аналізу виборчого законодавства зарубіжних країн. Передусім слід згадати роботи С. Авакьяна, А. Автономова, Р. Альвареса, О. Богашова, Ю. Веденєва, О. Вешнякова, В. Дугласа, О. Іванченка, А. Кейссара, Ю. Ключковського, А. Ковлера, Є. Корчиги, Т. Кузнецової, К. Куроди, О. Кутафіна, Д. Лафітського, В. Маклакова, Х. Мартінеса, О. Марцеляка, О. Плешкової, Дж. Сінклера, М. Ставнійчук, Ю. Тодики, В. Фадєєва, В. Чиркіна, Н. Шликової та ін. Однак порівняльно-правові дослідження у даній сфері дотепер стосувалися виборчого законодавства в цілому або окремих видів виборів, тоді як особливості правового регулювання окремих стадій виборчого процесу здебільшого залишалися поза увагою вчених або розглядалися лише в загальному контексті.

Щоправда останнім часом у вітчизняній науковій літературі з'явилися праці, присвячені порівняльно-правовому аналізу окремих стадій виборчого процесу. Йдеться про роботи таких учених, як: Р. Хусаїнов про особливості стадії висування і реєстрації кандидатів на місцевих виборах, Д. Гаглоєв щодо процедури праймеріз, а також праці Ю. Білоус та В. Шеверєвої щодо проблем правового регулювання передвиборчої агітації. Монографічні порівняльно-правові дослідження стадії голосування у вітчизняній конституційно-правовій науці відсутні.

Означені обставини зумовлюють потребу в поглибленому вивченні юридичної природи, змісту та структури голосування як стадії виборчого процесу, узагальненні зарубіжного досвіду правового регулювання даної стадії на рівні конституційного законодавства, з'ясуванні відповідних тенденцій в законодавстві та правозастосовній практиці у різних регіонах світу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах державної комплексної програми наукової діяльності № 0111u000966 за напрямом «Конституційно-правові проблеми забезпечення верховенства права у функціонуванні механізму публічної влади в Україні». Тема дисертації

затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, протокол № 1 від 07.09.2012 р.

Мета і задачі дослідження. Метою даної роботи є з'ясування сутності та змісту голосування як стадії виборчого процесу, а також основних підходів до конституційно-правової регламентації порядку голосування у різних регіонах світу. Для досягнення поставленої мети були поставлені такі завдання:

- здійснити історичну реконструкцію процесу еволюції стадії голосування на різних етапах розвитку держави і права;
- виявити основні ознаки голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах;
- охарактеризувати особливості конституційно-правового регулювання стадії голосування в зарубіжних країнах;
- з'ясувати структуру стадії голосування;
- визначити загальний порядок проведення стадії голосування;
- розкрити способи та форми участі виборця у голосуванні;
- встановити основні підходи до конституційно-правового регулювання стадії голосування в різних регіонах світу;
- сформулювати основні напрямки використання в Україні зарубіжного досвіду щодо регламентації стадії голосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з організацією та проведенням голосування в зарубіжних країнах.

Предметом дослідження є конституційно-правовий аспект голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає філософський діалектико-матеріалістичний підхід, що передбачає розгляд виборчого процесу як об'єктивної соціальної реальності, яка сформувалася і постійно еволюціонує під впливом внутрішніх і зовнішніх протиріч разом із розвитком людської цивілізації. У роботі використано також філософський арсенал юридичної герменевтики, онтології, антропології та аксіології.

Робота проведена із застосуванням широкого спектра загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, історико-правовий метод використовувався для з'ясування особливостей становлення і розвитку голосування як стадії виборчого процесу (підрозділ 1.1), системно-структурний дозволив розглянути внутрішню будову стадії голосування (підрозділи 1.2, 1.3), а структурно-функціональний – дослідити роль і місце стадії голосування у структурі виборчого процесу (підрозділ 1.2). Метод класифікації допоміг осмислити множину актів виборчого законодавства, дозволив здійснити групування способів і форм голосування, що застосовуються в зарубіжних країнах (підрозділи 2.1, 2.2). Формально-юридичний метод став у

нагоді при формулюванні авторських дефініцій понять (підрозділи 1.2-1.3, 2.1-2.2). Компаративістський метод використовувався для порівняння виборчого законодавства держав різних регіонів світу (підрозділи 3.1-3.4). Завдяки методам теоретико-правового прогнозування і моделювання стало можливим висунення та обґрунтування пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства з питань громадянства (підрозділи 3.1–3.4, висновки).

Нормативною базою дослідження є зарубіжне виборче законодавство, а також міжнародно-правові акти, в яких містяться міжнародні виборчі стандарти. Емпіричною базою дослідження стали матеріали практики Європейського суду з прав людини, органів електоральної юрисдикції, а також статистичні та соціологічні дані щодо практики голосування в зарубіжних країнах.

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є першою у вітчизняній конституційно-правовій науці дисертацією, в якій надано порівняльно-правову характеристику стадії голосування в зарубіжних країнах. У рамках проведеного дослідження одержано наступні результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

уперше:

- виокремлено чотири основні етапи розвитку голосування як стадії виборчого процесу: рабовласницький (античний) (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.); феодальний (середньовічний) (VI – XVII ст. н.е.); буржуазний (Нового часу) (XVIII-XIX ст.); сучасний (новітній) етап (XX ст. – до тепер. часу); наведено їх загальну характеристику;

- з'ясовано основні ознаки голосування в зарубіжних країнах, що дає підстави стверджувати про повноправність даної стадії у межах усього виборчого процесу;

- розкрито внутрішню будову стадії голосування на виборах; встановлено, що вона включає в себе такі етапи: а) підготовче засідання органу управління виборчим процесом; б) відкриття виборчої дільниці (пункту для голосування); в) ідентифікація виборця та надання йому доступу до системи волевиявлення; г) волевиявлення виборців; д) закриття виборчої дільниці; е) встановлення факту, що голосування відбулося;

- виокремлено три основні моделі конституційно-правового регулювання стадії голосування на виборах, котрі різняться ступенем систематизованості нормативного матеріалу: а) кодифіковане (Бразилія, Індія, ФРН); б) інституційне (КНР, ПАР, Росія); в) некодифіковане (Велика Британія, Канада, США);

- здійснено доктринальне розмежування понять «форма голосування», «спосіб голосування» і «метод голосування»; обґрунтовано, що «спосіб голосування» – це інструментальний порядок (прийом) виявлення виборцем власної політичної волі, «форма голосування» – організаційно-процесуальна модель (варіант) доступу виборців до певного способу голосування, а «метод голосування» – засіб відображення політичної волі виборця на матеріальному носії з урахуванням особливостей способу розподілу мандатів між кандидатами;

- проведено класифікацію форм і способів голосування, що застосовуються на виборах у зарубіжних країнах;

удосконалено:

- доктринальні підходи щодо розуміння голосування як стадії виборчого процесу; встановлено, що в широкому сенсі слова голосування – це стадія виборчого процесу, під час якої суб'єкти, наділені електоральною правосуб'єктністю щодо реалізації активного виборчого права, здійснюють волевиявлення при формуванні персонального складу представницьких органів державної влади чи органів місцевого самоврядування в межах і в порядку процедур, визначених виборчим законодавством;

- наукові уявлення про роль і місце голосування у структурі виборчого процесу; обґрунтовано, що стадія голосування за своїм призначенням у виборчому процесі є етапом організації та проведення безпосереднього волевиявлення громадян, а тому слід розрізнити поняття «стадія голосування» і «процедура голосування»: процедура голосування є вужчим поняттям;

- наукові уявлення про особливості конституційно-правового регулювання стадії голосування в країнах різних регіонів світу, зокрема, обґрунтовано висновок, що виборчому законодавству країн Східної Європи та СНД щодо стадії голосування притаманні такі риси: а) детальність правового регулювання; б) визнання тільки особистого голосування за мінімального переліку документів для ідентифікації виборця; в) звуження часу голосування до 12-15 годин протягом одного календарного (вихідного) дня; г) консерватизм стосовно способів голосування, за якого єдиним способом голосування фактично залишається голосування бюлетенями; д) значна увага до питань забезпечення законності й правопорядку.

набули подальшого розвитку:

- аргументація щодо необхідності уніфікації правового регулювання стадії голосування на всіх видах виборів в Україні шляхом розробки і прийняття Виборчого кодексу на зразок країн Європи та Латинської Америки;

- теза про необхідність запозичення з виборчого законодавства країн Американського континенту поняття «система голосування», під яким розуміється сукупність форм, способів, методів і часу голосування на відповідних виборах;

- положення про необхідність започаткування процесу диверсифікації форм і способів голосування на виборах в Україні з урахуванням досвіду Австралії, а також країн Західної Європи, Північної та Південної Америки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані:

- у науково-дослідних цілях – як основа для подальшого дослідження виборчого права та

окремих виборчих процедур;

- у нормотворчій діяльності – у процесі вдосконалення виборчого законодавства України як доктринальна основа для формування цілісної державної програми з розширення способів і форм голосування в Україні;

- у навчальному процесі – при підготовці навчальних матеріалів з дисциплін «Конституційне право України», «Державне право зарубіжних країн», «Виборче право».

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на II Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 26 жовтня 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і здобувачів «Юридична осінь 2013 року» (м. Харків, 14 листопада 2013 р.), на «круглому столі» «Юстиція, свобода і безпека як сфери європейської інтеграції України» (м. Харків, 3 березня 2014 р.), також Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 6 статтях у фахових наукових виданнях (у т.ч. в 1 зарубіжному) і тезах 4 доповідей на науково-практичних конференціях і «круглих столах».

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з яких основного тексту – 190 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено ступінь її наукової розробленості, мету і завдання, методологічну основу та наукову базу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їх апробацію та впровадження.

Розділ 1 «Історико-теоретичні засади вчення про голосування як стадію виборчого процесу» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню процесів формування і становлення стадії голосування від античності до теперішнього часу, з'ясуванню юридичної природи голосування, його форми, змісту та внутрішньої будови.

У підрозділі 1.1 «Еволюція стадії голосування у світовій політико-правовій практиці» здійснено історичну реконструкцію процесів формування та розвитку стадії голосування, розкрито особливості правового регулювання та організації проведення голосування на різних етапах історичного розвитку суспільства і держави, простежено діалектичний взаємозв'язок тих змін, що відбувалися в процедурі голосування, із загальними змінами виборчого права і процесу.

Відзначено, що від епохи античності до сьогодення голосування суттєво змінилося,

перетворившись із примітивного способу колегіального формування персонального складу органів публічної влади на складну юридичну процедуру, центральну стадію виборчого процесу, під час якої безпосередньо здійснюється народне волевиявлення щодо наділення мандатом довіри членів представницьких органів влади. Зосереджено увагу на тому факті, що стадія голосування в усталених на сьогодні формах та способах (загальне одностепенне голосування анонімними бюлетенями встановленого зразка на виборчих дільницях, у спеціально обладнаних кабінах чи кімнатах для волевиявлення) налічує трохи більше століття і нерозривно пов'язана з іншими здобутками сучасного конституціоналізму, як-то народовладдя, поділ влади, поєднання безпосередньої і представницької демократії, права людини тощо.

Обґрунтовано висновок про те, що еволюція голосування у світовій політико-правовій практиці пройшла чотири основні етапи:

- 1) рабовласницький (античний) етап (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.), у межах якого голосування було племінним (фільно-трибутним), рівним, прямим, відкритим і моностадійним;
- 2) феодалний (середньовічний) етап (VI – XVII ст. н.е.), якому притаманне станове (корпоративне), нерівне, непряме, відкрите, моностадійне голосування;
- 3) буржуазний (Нового часу) етап (XVIII-XIX ст.), для якого характерне станове (куріальне), нерівне, пряме, таємне, полістадійне голосування;
- 4) сучасний (новітній) етап (XX ст. – до тепер. часу), на якому затверджується загальне, рівне, пряме, таємне, полістадійне голосування.

У підрозділі 1.2 «Поняття, ознаки та зміст голосування як стадії виборчого процесу» розкрито юридичну природу голосування, його сутнісні характеристики, місце й роль у виборчому процесі.

Зауважено, що термін «голосування» у виборчому праві вживається у двох значеннях: суб'єктивному (діяльнісно-вольовому) та об'єктивному (процесуальному). У першому випадку йдеться про волевиявлення виборця, що здійснюється шляхом подачі виборцем свого голосу за того чи іншого кандидата (список кандидатів), тоді як у другому – про сукупність виборчих дій і процедур, що в цілому становлять окрему стадію виборчого процесу. З точки зору діалектики об'єктивне і суб'єктивне голосування співвідносяться як форма і зміст: стадія голосування надає процесуально-правову форму для реалізації виборцем свого суб'єктивного виборчого права, політичної волі щодо персонального складу виборчих органів публічної влади.

Серед ознак голосування в зарубіжних країнах, що дають підстави стверджувати про повноправність даної стадії у межах усього виборчого процесу, виокремлено такі: 1) голосування є безпосередньою процедурою форми реалізації народного суверенітету; 2) воно здійснюється лише в межах виборчого процесу та має власну інституційно відокремлену мету; 3) воно проводиться уповноваженим суб'єктом публічної влади, що володіє електоральною

компетенцією, визначеною відповідним законом; 4) у процедурі голосування бере участь вузьке коло суб'єктів виборчих правовідносин, встановлених відповідним законом; 5) реалізацію політичної волі під час голосування здійснює суб'єкт, який володіє електоральною право- та дієздатністю щодо активного виборчого права; 6) голосування застосовується у процесі формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування; 7) воно організовується з дотриманням жорстких юридичних стандартів і має власні форми процесуального закріплення окремих дій та результату; 8) воно є правовим механізмом участі громадян в управлінні державними справами шляхом реалізації своєї активної позиції щодо формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування; 9) юридичні факти, що мають місце у процесі голосування, тягнуть юридичні наслідки для наступних стадій виборчого процесу.

У підрозділі 1.3 «Структура стадії голосування та загальний порядок її проведення» досліджено внутрішню будову даної стадії, сутність і зміст її основних елементів. Визначено, що стадія голосування в межах виборчого процесу в зарубіжних країнах являє собою систему процесуальних дій уповноважених суб'єктів владної компетенції щодо забезпечення належних умов для волевиявлення виборців (виборщиків), які будуть голосувати. При цьому система процесуальних заходів у межах стадії голосування здійснюються з дотриманням спеціальних принципів, до яких належать: безперервність; доступність способу голосування; заборона агітації; збереження таємниці голосування; заборона кратного голосування; прозорість механізму підрахунку голосів.

Застосування формальної структуризації окремих процедур надало змогу встановити перелік виборчих заходів (правових дій), що входять до складу стадії голосування. До них віднесено: а) підготовче засідання органу управління виборчим процесом, що буде забезпечувати організацію проведення голосування; б) відкриття виборчої дільниці (пункту для голосування); в) ідентифікацію виборця та надання йому доступу до системи волевиявлення (видача бюлетеня або допуск до машини для голосування); г) волевиявлення; д) закриття виборчої дільниці; е) підведення підсумків голосування на виборчій дільниці.

Підкреслено, що охарактеризована вище послідовність стадії голосування є загальною, збиральною моделлю. Перелічені заходи мають місце на виборах у переважній більшості країн світу, проте їх зміст, форма та час проведення мають певні особливості як національного (вузькодержавного), так і регіонального характеру. Вони повною мірою притаманні країнам Східної Європи та СНД, де виборчий формалізм зумовлений небезпекою фальсифікацій. Водночас такий підхід видається доволі зручним і для подальшого дослідження систем голосування в інших регіонах світу та встановлення як характерних рис позитивного досвіду, так і неефективних політико-правових механізмів.

Розділ 2 «Конституційно-правові засади голосування як стадії виборчого процесу»

складається з двох підрозділів і присвячений загальній характеристиці нормативної основи голосування та організаційно-правового механізму реалізації суб'єктивного виборчого права на даній стадії виборчого процесу.

У підрозділі 2.1 «Конституційно-правове регулювання стадії голосування у зарубіжних країнах: форми (джерела), суб'єкти, об'єкти» розкрито основні підходи до нормативної регламентації названої стадії виборчого процесу, існуючі в сучасному світі.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що загалом у сучасному світі склалося три основні моделі конституційно-правового регулювання стадії голосування на виборах, котрі різняться ступенем систематизованості нормативного матеріалу: а) кодифіковане конституційне регулювання (Бразилія, Індія, Франція, ФРН та ін.), притаманне країнам з усталеними електоральними традиціями та уніфікованими підходами до внормування стадії голосування на виборах всіх видів; б) інституційне конституційне регулювання (КНР, ПАР, Росія, Україна, Японія), властиве країнам, які перебувають на етапі формування цілісної виборчої системи, і характеризується наявністю кількох законів, котрі цілісно регулюють проведення виборчого процесу (у т.ч. й стадії голосування) щодо певного виду виборів; в) некодифіковане конституційне регулювання (Велика Британія, Канада, США), характерне для країн англосаксонської правової системи і здійснюється актами, що мають різну юридичну силу та регулюють різні аспекти стадії голосування.

Встановлено, що основними джерелами правового регулювання стадії голосування в зарубіжних країнах є: конституції; виборчі закони (виборчі кодекси); підзаконні правові акти вищих виборчих органів. Констатовано, що простежується динаміка процесів кодифікації виборчого законодавства, встановлення уніфікованих правових процедур, що застосовуються на стадії голосування.

Відзначено, що стадія голосування в зарубіжних країнах характеризується суб'єктною різноманітністю. До вказаних груп суб'єктів належать: а) органи управління виборчим процесом; б) виборці (виборщики, довірені особи виборців); в) спостерігачі (офіційні, громадські, міжнародні); г) інші учасники (агенти, довірені особи кандидатів, свідки голосування). Окремі групи названих суб'єктів реалізують на стадії голосування самостійний процесуальний інтерес (виборці, довірені особи), інші ж – ні.

Виборчому законодавству в зарубіжних країнах притаманна помітна регіональна стандартизація в питаннях організації та проведення голосування. При цьому дається взнаки рівень економічного, наукового та демократичного розвитку держав. Політико-правова культура виборців у різних країнах помітно відрізняється, що позначається на рівні складності способів та форм голосування, закріплених правом.

У підрозділі 2.2 «Конституційно-правові форми та способи участі виборця у голосуванні» здійснено доктринальне розмежування понять «спосіб голосування», «форма голосування» і «метод голосування», а також узагальнено видове розмаїття форм і способів голосування, що використовуються в зарубіжних країнах.

Обґрунтовано позицію, що під способом голосування на виборах слід розуміти інструментальний порядок (прийом) виявлення виборцем власної політичної волі. Такими способами в сучасних зарубіжних країнах є: а) заповнення виборчого бюлетеня; б) використання виборчої машини; в) голосування через Інтернет; г) інші способи, що рідко застосовуються (підняття руки, прохід через «виборчу арку» тощо). У свою чергу, метод голосування – це засоби відображення політичної волі виборця на матеріальному носії з урахуванням особливостей способу розподілу мандатів між особами, які реалізують пасивне виборче право.

Звернуто увагу на те, що при організації стадії голосування обов'язковим є визначення основного способу голосування. У багатьох країнах світу – це голосування друкованими виборчими бюлетенями встановленого зразка (так звані «австралійські бюлетені»). Разом із основним можуть використовуватися й альтернативні способи голосування (наприклад, автоматизоване голосування).

У межах основного способу голосування встановлено можливі форми доступу до нього, широта яких і визначає реальність доступу до голосування для максимальної кількості виборців. Форма голосування – це організаційно-процесуальна модель (варіант) участі громадянина у голосуванні у межах існуючих способів. Серед форм голосування, які застосовуються в сучасних зарубіжних країнах, виокремлено такі: а) дострокове голосування; б) особисте голосування за місцем виборчої адреси; в) голосування за дорученням; г) заочне голосування; д) голосування поштою; е) голосування за місцем перебування виборця; є) голосування в мобільному виборчому пункті; ж) голосування за кордоном.

Найпростішими способами заповнення бюлетеня є: а) вписування прізвища кандидатів власноруч у бюлетень; б) викреслювання небажаних кандидатів; в) відмітка кандидата або партії, яким надана перевага. У складних виборчих системах (як-то преференційна, панаширування тощо), способи заповнення виборчого бюлетеня такі: а) відмітка декількох кандидатів з встановленням їх послідовної преференції; б) відмітка партії та встановлення декількох відміток преференції окремих кандидатів. При цьому широко практикується занесення до виборчого бюлетеня коротких рекомендацій щодо заповнення.

Розділ 3. «Світовий досвід конституційно-правового регулювання організації та проведення стадії голосування» складається з чотирьох підрозділів, присвячених регіональним особливостям конституційно-правової регламентації даної стадії та передовому зарубіжному досвіду, котрий варто запозичити Україні для вдосконалення вітчизняного виборчого

законодавства.

У підрозділі 3.1 «Загальні підходи до конституційно-правового регулювання голосування у країнах Західної та Центральної Європи» досліджено специфіку нормативної основи стадії голосування у державах даного регіону в контексті міжнародно-правових стандартів та перспектив європейської інтеграції України.

Звернуто увагу на принципове значення регіональних міжнародно-правових стандартів, що діють у даному регіоні, на національне виборче законодавство. Так, у Керівних принципах щодо виборів, ухвалених Венеційською комісією на 51-й пленарній сесії 5-6 липня 2002 р., зазначається, що процедура голосування має бути простою і виборці повинні завжди отримати змогу голосувати на виборчій дільниці. Разом із цим стандарти допускають можливість здійснювати голосування поза межами виборчої дільниці. Так, встановлюється, що голосування може відбуватися за допомогою засобів пошти, але тільки у разі, якщо пошта працює надійно й безпечно. Країнам рекомендується надавати це право особам, які перебувають у лікарнях або в ув'язненні, або людям з обмеженими можливостями пересуватися, або особам, які проживають за кордоном. Не відкидається й можливість електронного голосування. Критерієм для використання такого способу є безпечність, надійність та прозорість системи. Електронне голосування повинно надавати змогу виборцю зберегти таємницю волевиявлення та перевірити, чи правильно зараховано його голос. Країни Єврозони також можуть встановлювати порядок голосування за дорученням. Єдиною вимогою є обмеження кількості доручень, які може одержати один виборець.

Обґрунтовано висновок про те, що за наявності спільних ознак, характерних для виборчого законодавства демократичних держав, виборче законодавство країн Західної та Центральної Європи має низку особливостей, котрі простежуються й на стадії голосування. Серед них:

- а) поміркована детальність правового регулювання, розрахована на досить високий рівень правової культури як працівників виборчих органів, так і самих виборців;
- б) визнання, як правило, тільки особистого голосування за мінімального переліку документів для ідентифікації виборця;
- в) широке варіювання часу голосування: від 5 годин протягом одного календарного (не обов'язково навіть вихідного) дня до можливості дострокового голосування чи голосування протягом кількох днів;
- г) плюралізм стосовно способів і форм голосування. Незважаючи на те, що найпоширенішим способом голосування у всіх країнах Західної та Центральної Європи залишається голосування бюлетенями, дедалі частіше запроваджується інтернет-голосування, голосування поштою тощо;
- д) приділення значної уваги організаційно-правовим і процесуальним механізмам забезпечення таємності та свободи волевиявлення виборців.

У підрозділі 3.2. «Сучасний стан конституційно-правового регулювання голосування у

країнах Східної Європи та країнах СНД» підтверджено, що країни даного регіону розвиваються в електоральному плані з певним правовим дисонансом, зумовленим паралельним застосуванням стандартів ОБСЄ, Європейського Союзу і СНД. Звернуто увагу на те, що значний вплив на виборче законодавство пострадянських країн даного регіону має Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах-учасницях СНД від 7 жовтня 2002 р., якою передбачено, що держави беруть на себе обов'язок забезпечити рівні умови волевиявлення для свободи вибору.

Організація проведення стадії голосування у країнах Східної Європи та країнах – членах СНД характеризується використанням засобів законодавчого та підзаконного регулювання. До особливостей організації управління виборчим процесом у цих країнах слід віднести значну вагу актів вищих виборчих органів. Виборче законодавство в них є достатньо деталізованим, що в окремих випадках, з позиції Венеційської комісії, створює додаткові формально-юридичні перепони у реалізації виборчого права, особливо на стадії голосування.

Відсутність у країнах даного регіону істотного досвіду правового регулювання та організації демократичних, вільних та прозорих виборів зумовила внесення до текстів конституцій норм, які гарантували б проведення періодичних виборів, на яких волевиявлення громадян буде вільним і таємним, а органи державної влади чи то політичні партії втратять можливість вливати на політичну позицію виборців.

Виборчому законодавству країн Східної Європи та СНД на стадії голосування притаманна значна деталізація правового регулювання, коли предметом правової регламентації є широке коло питань, у т.ч. вимоги до приміщень для голосування, дій членів виборчих комісій, способів і форм голосування, процесуальних аспектів реалізації статусу учасників виборчого процесу тощо. Виборче законодавство країн даного регіону визнає тільки особисте голосування за мінімального переліку документів для ідентифікації виборця, а час голосування звужує до 12-15 годин протягом одного календарного (вихідного) дня. Характерним для цих країн є також консерватизм щодо способів голосування; класичним способом голосування у всіх країнах СНД і переважній більшості країн Східної Європи (крім Польщі та країн Прибалтики) залишається голосування бюлетенями, тоді як інтернет-голосування перебуває лише на стадії обговорення чи експериментального, вибіркового використання. Розширення засобів доступу до процедури голосування здійснюється у цих країнах, як правило, за рахунок голосування за місцем перебування виборця. З огляду на загрозу викривлення реального волевиявлення виборців значна увага законодавця в країнах Східної Європи та СНД традиційно приділяється питанням забезпечення законності й правопорядку при проведенні голосування

У підрозділі 3.3 «Особливості конституційно-правового регулювання голосування у країнах Азії та Африки» досліджено електоральний досвід країн даного регіону. Головна увага при цьому

приділена виборчому законодавству тих країн, котрі, як і Україна, перебувають на стадії демократичного транзиту.

Особливості розвитку країн Азії та Африки в електоральному плані зумовлюють неоднорідність правового регулювання виборчого процесу. Одні держави (Єгипет, Індія, КНР, Японія) мають вже досить тривалий досвід конституціоналізму та представницької демократії, другі (Йорданія, Катар, Кувейт, Оман, ПАР) перебувають на етапі демократичного транзиту та розбудови представницьких установ, треті (Бруней, Саудівська Аравія) тільки розпочинають модернізацію свого державного ладу на конституційних засадах. Проте в усіх державах подальший розвиток конституційних засад державності нерозривно пов'язується з механізмами прозорого голосування на засадах загальності, рівності, доступності та врахування національних особливостей (регіональної індивідуальності).

Правові основи організації та проведення виборів у країнах Азії та Африки являють собою систему конституційних норм та норм парламентських актів (законів). Виборче законодавство країн даного регіону не є надмірно деталізованим. При цьому спостерігається тенденція до визнання й запровадження принципів демократичного голосування, однак функціонування окремих механізмів та практика проведення голосування свідчить про зворотне. У цілому в тих країнах Азії та Африки, законодавство і практика яких були розглянуті, визначають лише засади участі громадян у голосуванні.

Суттєвою проблемою країн Африки та Азії залишається порушення принципу гендерної рівності. Навіть якщо рівність виборців на стадії голосування закріплено у виборчому законодавстві, реалії організації та проведення стадії голосування демонструють відсутність дієвих механізмів подолання гендерної дискримінації.

Особливо гострою проблема гендерної рівності у межах виборчого процесу є в державах Перської затоки. Проте і в цьому регіоні Азії на зламі тисячоліть почали відбуватися суттєві зрушення, котрі позначилися і на гендерній рівності. Першою країною Аравії, в якій жінки отримали право обирати й бути обраними до парламенту, був Оман (2000 р.). Громадянки Бахрейну в лютому 2001 р. змогли вперше взяти участь у муніципальних виборах, а в жовтні 2002 р. – у парламентських. Починаючи з 2005 р. виборчі права одержали громадянки Кувейту. Тому єдиною країною Арабського Сходу, де й досі не визнаються виборчі права жінок, фактично залишається Саудівська Аравія.

Загальноприйнятим та найбільш поширеним способом голосування в країнах Азії та Африки є використання паперових виборчих бюлетенів. Практика використання виборчих машин для здійснення волевиявлення у країнах даного регіону є винятком із загального правила, а можливість впровадження інтернет-голосування не розглядається навіть у перспективі.

Форми доступу громадян до процедури голосування в країнах Азії та Африки є вужчими, ніж

у країнах Європи. Однак у законодавстві країн даного регіону простежується бажання влади провести стадію голосування на принципах загальності та доступності. Найпоширенішою формою голосування є волевиявлення за місцем перебування виборця. В окремих країнах використовується дострокове голосування, голосування у мобільних пунктах та голосування за дорученням. При цьому не можна не звернути увагу, що сама процедура волевиявлення характеризується наявністю механізму використання фарби для нанесення її на тіло виборця з метою запобігання випадкам кратного голосування.

У підрозділі 3.4 «Досвід конституційно-правового регулювання голосування у країнах Північної і Південної Америки, а також в Австралії» надано розгорнуту характеристика виборчого законодавства країн даного регіону, що з точки зору процедур голосування розвивається найбільш динамічно. Звернуто увагу на те, що на формування електоральної виборчої доктрини даного регіону у XVIII-XX ст. значно впливали відповідні держави-метрополії (Велика Британія, Іспанія, Португалія, Франція), котрі привносили на територію своїх колоній власні політико-правові традиції і норми. З моменту проголошення незалежності й формування суверенних держав на Американському континенті розвиток виборчого законодавства став більш динамічним та набув ознак унікальної індивідуальності, що позначилося і на процедурі голосування.

Виборче законодавство Австралії та країн Північної і Південної Америки ґрунтується на загальноновизнаних принципах загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Водночас у багатьох країнах даного регіону практикується імперативний виборчий вотум, що забезпечує масовість участі в голосуванні та низький рівень абсентеїзму.

Найбільш поширеною формою голосування в Австралії та країнах Північної і Південної Америки залишається особисте голосування на виборчій дільниці, проте разом із нею використовується й низка альтернативних, зокрема, голосування поштою та голосування за місцем перебування за кордоном. З метою забезпечення належних умов для волевиявлення всіх бажаних часові межі для проведення голосування у країнах даного регіону є доволі тривалими, допускається також дострокове голосування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішене наукове завдання, що полягає в з'ясуванні сутності й змісту голосування як стадії виборчого процесу, а також основних підходів до конституційно-правової регламентації порядку голосування у різних регіонах світу. Головні науково-теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження викладені у наступних висновках.

1. Еволюція голосування у світовій політико-правовій практиці пройшла чотири основні

етапи: а) рабовласницький (античний) етап (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.); б) феодальний (середньовічний) етап (VI – XVII ст. н.е.); в) буржуазний (Нового часу) етап (XVIII-XIX ст.); г) сучасний (новітній) етап (XX ст. – до тепер. часу).

2. На сьогодні голосування в зарубіжних країнах розуміють як у вузькому, так і в широкому сенсі. Саме у широкому значенні голосування (як стадія виборчого процесу) у зарубіжних країнах – це стадія виборчого процесу, під час якої суб'єкти, наділені електоральною правосуб'єктністю щодо реалізації активного виборчого права, здійснюють волевиявлення при формуванні персонального складу представницьких органів державної влади чи органів місцевого самоврядування в межах і в порядку процедур, визначених виборчим законодавством.

3. Стадія голосування включає три головні етапи: підготовчий, основний та заключний. Вона завжди починається підготовчим засіданням органу, який її безпосередньо проводить, і закінчується встановленням даних (кількість використаних виборчих бюлетенів, кількість виборців, які узяли участь у голосуванні, тощо), на основі яких орган, що забезпечував безпосередню організацію голосування, встановлює факт того, чи відбулося голосування на виборчій дільниці. Стадія голосування на виборах має складну будову і включає в себе такі етапи: а) підготовче засідання органу управління виборчим процесом, що буде забезпечувати організацію проведення голосування; б) відкриття виборчої дільниці (пункту для голосування); в) ідентифікація виборця та надання йому доступу до системи волевиявлення (видача бюлетеня або допуск до машини для голосування); г) волевиявлення виборців; д) закриття виборчої дільниці; е) встановлення факту, що голосування відбулося.

4. У сучасному світі склалося три основні моделі конституційно-правового регулювання стадії голосування на виборах, котрі різняться ступенем систематизованості нормативного матеріалу: а) кодифіковане конституційне регулювання (Бразилія, Індія, Франція, ФРН та ін.) притаманне країнам з усталеними електоральними традиціями та уніфікованими підходами до встановлення стадії голосування на виборах всіх видів; б) інституційне конституційне регулювання (КНР, ПАР, Росія, Україна, Японія) здійснюється в країнах, які перебувають на етапі формування цілісної виборчої системи, і характеризується наявністю кількох законів, котрі цілісно регулюють проведення виборчого процесу (в т.ч. й стадії голосування) щодо певного виду виборів; в) некодифіковане конституційне регулювання (Велика Британія, Канада, США) застосовується у країнах англосаксонської правової системи і здійснюється актами, що мають різну юридичну силу і регулюють різні аспекти стадії голосування.

5. Під способом голосування на виборах розуміється безпосередній метод (порядок) виявлення виборцем власної політичної волі. Такими способами в сучасних зарубіжних країнах є: а) заповнення виборчого бюлетеня; б) використання виборчої машини; в) голосування через Інтернет; г) інші способи, що рідко використовуються (підняття руки, прохід через «виборчу

арку» тощо). У свою чергу, метод голосування – це засоби відображення політичної волі виборця на матеріальному носії з урахуванням особливостей способу розподілу мандатів між особами, які реалізують пасивне виборче право.

6. Форма голосування – це організаційно-процесуальна модель (варіант) участі громадянина у голосуванні у межах існуючих способів. Серед форм голосування, які застосовуються в сучасних зарубіжних країнах, можна назвати наступні: а) дострокове голосування; б) особисте голосування за місцем виборчої адреси; в) голосування за дорученням; г) заочне голосування; д) голосування поштою; е) голосування за місцем перебування виборця; є) голосування в мобільному виборчому пункті; ж) голосування за кордоном.

7. На стадії голосування у переважній більшості країн світу на всіх континентах дотримуються принципів загальності, рівності, безпосередності та таємності волевиявлення. Водночас класичним і найбільш поширеним у світі є голосування за допомогою паперових бюлетенів на виборчих дільницях за місцем проживання виборців.

8. Виборче законодавство країн Західної та Центральної Європи щодо стадії голосування характеризується такими рисами: а) поміркована детальність правового регулювання; б) визнання, як правило, тільки особистого голосування за мінімального переліку документів для ідентифікації виборця; в) широке варіювання часу голосування; г) плюралізм стосовно способів і форм голосування; д) значна увага до організаційно-правових і процесуальних механізмів забезпечення таємності та свободи волевиявлення виборців.

9. Виборчому законодавству країн Східної Європи та СНД щодо стадії голосування притаманні такі риси: а) детальність правового регулювання; б) визнання тільки особистого голосування за мінімального переліку документів для ідентифікації виборця; в) звуження часу голосування до 12-15 годин протягом одного календарного (вихідного) дня; г) консерватизм стосовно способів голосування, за якого єдиним способом голосування фактично залишається голосування бюлетенями; д) значна увага до питань забезпечення законності й правопорядку.

10. Для виборчого законодавства країн Азії та Африки характерні: а) суттєві розбіжності у рівні та підходах правового регулювання, зумовлені різним соціально-економічного та політико-правового розвитку країн даного регіону; б) поміркована детальність, а подекуди й лаконічність; в) подекуди фіктивність, суперечність з електоральною практикою; г) наявність непоодиноких випадків гендерної нерівності; д) крайній консерватизм стосовно способів голосування; е) вузький перелік форм доступу громадян до процедури голосування; є) фарбування виборців з метою запобігання випадкам кратного голосування.

11. Головними рисами виборчого законодавства країн Північної і Південної Америки, а також Австралії належать такі: а) значне поширення імперативного виборчого вотуму; б) детальність; в) тривалість часових меж голосування; г) плюралізм стосовно способів і форм

голосування, забезпечення розвитку новітніх способів голосування, передусім електронного; д) значна увага до створення соціально-економічних гарантій виборчих прав громадян.

12. Проведене компаративістське дослідження дає підстави запропонувати наступні зміни і доповнення до чинного виборчого законодавства України щодо порядку проведення стадії голосування:

- за зразком країн Західної Європи та Латинської Америки забезпечити уніфікацію правового регулювання стадії голосування на всіх видах виборів шляхом розробки і прийняття Виборчого кодексу України;

- з урахуванням досвіду країн Латинської Америки запровадити ініціативний (за ініціативою самих виборців) порядок ведення Державного реєстру виборців та списків виборців, які складаються за його даними; водночас система внесення змін до списків виборців має бути гнучкою, аби надавати змогу оперативно виправляти виявлені в них помилки і забезпечувати право кожного виборця взяти участь у голосуванні;

- з урахуванням досвіду Австралії, а також країн Західної Європи, Північної та Південної Америки варто розпочати процес диверсифікації способів і форм голосування на виборах в Україні;

- з урахуванням досвіду Аргентини, Бразилії та Канади доцільно запровадити запуск пілотного проекту автоматизованого (електронного) голосування в межах окремого виборчого округу;

- з метою підвищення виборчої активності громадян необхідно посилити соціально-економічні гарантії реалізації активного виборчого права, зокрема, варто перейняти досвід Аргентини, Канади і Колумбії в частині законодавчого зобов'язання роботодавців забезпечити можливість працівникам узяти участь у голосуванні шляхом надання їм короткострокової (3-годинної) відпустки зі збереженням заробітної плати;

- з метою забезпечення законності, правопорядку та безпеки учасників виборчого процесу доцільно запозичити досвід Індії, Молдови і ПАР щодо можливості призупинення процедури голосування у зв'язку з масовими безпорядками або проявами відкритого насильства на якійсь виборчій ділянці або у зв'язку зі стихійним лихом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Фоміна С.В. Поняття та ознаки голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах / С.В. Фоміна // Збірник наук. праць Харків. нац. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2013. – Вип. 19. – С.188–195.

2. Фоміна С.В. Способи та форми голосування на виборах в зарубіжних країнах / С.В. Фоміна // Збірник наук. праць Харків. нац. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2014. – Вип.

21. – С. 112–120.

3. Фоміна С.В. Досвід конституційно-правового регулювання стадії голосування у країнах Північної та Південної Америки [Електронний ресурс] / С.В. Фоміна // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 458-466. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_80.pdf

4. Фоміна С.В. Суб'єкти, що беруть участь у виборчому процесі на стадії голосування, та їхній правовий статус у зарубіжних країнах / С.В. Фоміна // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Т. 1. – С. 114–118.

5. Фомина С.В. Современное состояние конституционно-правового регулирования стадии голосования в странах СНГ / С.В. Фомина // *Legea si Viata* (Право и жизнь); Республика Молдова. – Кишинев, 2014. – № 12/3 (276). – С. 144–148.

6. Фоміна С.В. Особливості конституційно-правового регулювання стадії голосування у країнах Азії / С.В. Фоміна // Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ: зб. наук. праць. – 2014. – № 3 (72). – С. 43–52.

7. Фоміна С.В. Конституційно-правові ознаки голосування як стадії виборчого процесу / С.В. Фоміна // Юридична осінь 2013 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і здобувачів (м. Харків, 14 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого: Право, 2013. – С. 114–117.

8. Фоміна С.В. Статус виборців у країнах Північної та Південної Америки / С.В. Фоміна // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 жовтня 2013 р.). – Харків: Рейтинг, 2013. – С. 225–227.

9. Фоміна С.В. Загальні підходи до конституційно-правового регулювання стадії голосування у державах Європейського Союзу / С.В. Фоміна // Юстиція, свобода і безпека як сфери європейської інтеграції України: матер. «круглого столу» (м. Харків, 3 березня 2014 р.). – Харків: Рейтинг, 2014. – С. 115–120.

10. Фоміна С.В. Принципи проведення стадії голосування у зарубіжних країнах / С.В. Фоміна // Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р.). – Дніпропетровськ: Правовий світ, 2015. – С. 16–18.

АНОТАЦІЯ

Фоміна С. В. Голосування як стадія виборчого процесу в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація присвячена з'ясуванню сутності та змісту голосування як стадії виборчого

процесу, а також основних підходів до конституційно-правової регламентації порядку голосування у різних регіонах світу.

Виокремлено головні історичні етапи розвитку голосування як стадії виборчого процесу від античності до сьогодення. З'ясовано характерні ознаки голосування в зарубіжних країнах, що дає підстави стверджувати про повноправність даної стадії у межах усього виборчого процесу. Розкрито внутрішню будову стадії голосування на виборах. Виокремлено основні моделі конституційно-правового регулювання стадії голосування на виборах, котрі різняться ступенем систематизованості нормативного матеріалу. Здійснено класифікацію форм і способів голосування, що застосовуються на виборах у зарубіжних країнах.

Проаналізовано особливості конституційно-правового регулювання стадії голосування в країнах різних регіонів світу та головні тенденції його розвитку. На основі узагальнення позитивного зарубіжного досвіду запропоновано зміни і доповнення до чинного виборчого законодавства України щодо порядку проведення стадії голосування

Ключові слова: вибори, виборчий процес, стадії виборчого процесу, голосування, суб'єктивне виборче право.

АННОТАЦІЯ

Фомина С.В. Голосование как стадия избирательного процесса в зарубежных странах: конституционно-правовой аспект. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена выяснению сущности и содержания голосования как стадии избирательного процесса, а также основных подходов к конституционно-правовой регламентации порядка голосования в разных регионах мира.

Выделены главные исторические этапы развития голосования как стадии избирательного процесса от античности до современности. Выявлены характерные признаки голосования в зарубежных странах, которые дают основания утверждать о полноценности данной стадии в пределах всего избирательного процесса. Раскрыто внутреннее строение стадии голосования на выборах. Установлено, что она включает в себя следующие этапы: а) подготовительное заседание органа управления избирательным процессом; б) открытие избирательного участка (пункта для голосования); в) идентификация избирателя и предоставление ему доступа к системе голосования; г) волеизъявление избирателей; д) закрытие избирательного участка; е) установление факта, что голосование состоялось.

Выделены главные модели конституционно-правового регулирования стадии голосования на

выборах, различающиеся степенью систематизированности нормативного материала: а) кодифицированная (Бразилия, Индия, ФРГ); б) институциональная (КНР, Россия, ЮАР); в) некодифицированная (Великобритания, Канада, США). Осуществлена классификация форм и способов голосования, применяемых на выборах в зарубежных странах.

Обоснована позиция, что под способом голосования на выборах следует понимать инструментальный порядок (прием) изъявления избирателем собственной политической воли. Такими способами в современных зарубежных странах являются: а) заполнение избирательного бюллетеня; б) использование избирательной машины; в) голосование через Интернет; г) иные способы, редко используемые (поднятие руки, проход через «избирательную арку» и т.д.). В свою очередь, метод голосования – это способы отражения политической воли на материальном носителе с учетом особенностей способа распределения мандатов между лицами, реализующими пассивное избирательное право.

Форма голосования рассматривается как организационно-процессуальная модель (вариант) участия гражданина в голосовании в рамках существующих способов. Среди форм голосования, применяемых в современных зарубежных странах, выделены следующие: а) досрочное голосование; б) личное голосование по месту избирательного адреса; в) голосование по доверенности; г) заочное голосование; д) голосование по почте; е) голосование по месту пребывания избирателя; ж) голосование в мобильном избирательном пункте; з) голосование за рубежом.

Проанализированы особенности конституционно-правового регулирования стадии голосования в странах разных регионов мира и основные тенденции его развития. На основе обобщения позитивного зарубежного опыта предложены изменения и дополнения к действующему избирательному законодательству Украины относительно порядка проведения стадии голосования. В частности, предложено унифицировать правовое регулирование стадии голосования на всех видах выборов в Украине, начать процесс диверсификации форм и способов голосования.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, стадии избирательного процесса, голосование, субъективное избирательное право.

ANNOTATION

Fomina S.V. Voting as a stage of the electoral process in foreign countries: constitutional-legal aspect. - On the manuscript.

Thesis for obtaining the degree of Candidate of legal sciences, specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National Law University named Yaroslav Mudry, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

This thesis is devoted to the elucidation of the nature and content of the ballot as a stage of the electoral process, as well as the main approaches to the constitutional and legal regulation of the voting procedure in different regions of the world.

The basic historical stages of development as the voting stage of the electoral process from antiquity to modern times are marked. The characteristics of voting in foreign countries, which give reason to say about the usefulness of this stage in the entire electoral process, are clarified. The internal structure of the stage of voting in elections is revealed.

The basic models of constitutional and legal regulation of the stage of voting in elections, differing degrees of systematization of legal material are marked. The classification of the forms and methods of voting used in elections in foreign countries is done.

The features of the constitutional-legal regulation of the stage of voting in the different regions of the world and the main trends of its development was analyzed. On the basis of generalization of positive foreign experience the changes and additions to the existing electoral legislation of Ukraine concerning the stage of voting are proposed.

Keywords: elections, the electoral process, the stage of the election process, voting, subjective suffrage.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук
Закоморна К.О.

Підписано до друку 26.09.2016. Формат 60x90 1/16
Папер офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам № 540.

Друкарня
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77